

4. Төмөнкү тексттин тийиштүү жерлерине тыныш белгилерин койгула.

Эскертүү: Баш тамга жана кичине тамгаларды өзгөртпөгүлө!!!

Ар бир туура эмес коюлган тыныш белги үчүн тийиштүү балл кемитилет!!!

Бул тапшырманы аткарып жатканда асты сызылган сөздөргө көңүл бурбагыла!!!

Тоо тарап дагы тынч эмес. Ордонун бүрүшкөн шумдары дагы кулактарын түрүп дагы бири-бирин аңдып суу каптап келатканын туюп калган жер чычкан сыңары дагы нары-бери тышырап жөргөлөп калышты.

Кудаяр хан кызуу күнү Кырам деп кыйкырат соолукканда колунун учу титиреп көзүнүн агы менен карап өзү пикир айта албай өзгөгө ишене албай ынактарын кыдырата тиктеп Карагыла баары ууру экен баары чыккынчы экен деп жүзүн үйрүп ындыны өчөт. Эмне кылуу керек? Демейде тынбай сүйлөгөн кеңешчилер азыр аны карап бардык жоопкерчиликти ага түртүп турушат.

Кабар күнүгө жаңы. Төрө-Коргондогу Саранчы пансат беш жүз сарбазды ээрчитип эрегишкен элди тосо чыгып кошулуп кетти. Бат эле Чартак беги Кедейбай датка Наманган беги Шамило толук талкаланды. Бүткүл Наманган аймагы көтөрүлгөн элдин колуна өттү.

Кудаяр хан диван чогултту. Эмне кылуу керек деген гана суроо берилди. Иштин оңоюн ойлоп жарымпашадан жардам суроо зарылдыгын айтышты. Ага улук вазир Калназардын тобу макул болгон жок. Генерал фон Кауфмандан алган жардамдын артында түзүлгөн шартнааманын артында сөзсүз бир милдеттенме болот. Ал милдеттенмелер көбөйгөн сайын бул өлкөнүн өзүнчөлүгү кайра оңолбостой тереңге урап баратканы сезилет. Кудаяр ханга баары бир. Ушул кичинекей коргону гареми аман болсо атадан калган тагы алдында турса эле болду. Элдин өлкөнүн тагдыры кандай болгону кимге тиешелүү болуп баратканы ага биринчи коркунуч эмес болчу. Жарымпаша менен түзүлгөн шартнааманы моюнга салынган укурукту акырындап сөзгө келүү аркылуу кутула берчү эптеп элди тынчытып алган соң бир күнү көңтөрүп таштай турган иштей көрөт.

9. Ар бир тапшырмада бирден төрткө чейин бош калтырылган жери бар сүйлөм(дөр) берилген. Төмөнкү төрт жооп вариантынын ичинен сүйлөмдөгү бош жерлерге мааниси жагынан көбүрөөк туура келгенин белгилегиле.

1) Хакас жана азербайжан тилдерин бири-бири менен салыштырып чыкканда, хакас тилинде азербайжан тилинен бөтөнчөлөнүп орток сөздөр өз калыбында көбүрөөк сакталып калгандыгы байкалган. Бул жагдай анын _____ кабар берип турат.

- (А) көркөмдүгүнөн
- (Б) байыркылыгынан
- (В) универсалдуулугунан
- (Г) агглютинативдүүлүгүнөн

2) Экөөнүн мүнөзү бири-бириникине _____: биринчиси – _____ бала; экинчиси – _____ бала.

- (А) окшош / кой оозунан чөп албаган / жылкы мүнөз
- (Б) карама-каршы / жез таңдай / ак таңдай
- (В) окшош / колунан көөрү төгүлгөн / тилинен бал тамган
- (Г) карама-каршы / бети калың / бетинде кызылы бар

Баалоо:

- 1-тапшырмага 6 балл;
- 2-тапшырмага 1,5 балл;
- 3-тапшырмага 4 балл;
- 4-тапшырмага 9,25 балл;
- 5-тапшырмага 6,5 балл;
- 6-тапшырмага 6 балл;
- 7-тапшырмага 4,75 балл;
- 8-тапшырмага 1 балл;
- 9-тапшырмага 1 балл;

Бардыгы: 40 балл.

Кыргыз адабияты

Аткаруу мөөнөтү: 120 мүнөт

Тапшырма

М. Гапаровдун «Эки ирет гүлдөөчү алмалар» аңгемесинен алынган үзүндүнү жана Т. Кожомбердиевдин «Эне жана коломто» аттуу ырын окуп чыккыла. Бул эки чыгарманы салыштыргыла. Эки чыгармада кандай жалтылыктар жана кандай айырмачылыктар бар? Автордук ой жүгүртүүлөргө өзүңдүн мамилени, оюңду билдирип, аны негиздеп жаз. Бул чыгармаларды окуп чыккандан кийин, сенде кандай сезимдер жаралды? Чыгармаларда кандай көркөм сөз каражаттары колдонулган, аларды колдонуу аркылуу чыгарманын образдык-маанилик мазмуну, идеясы кантип ачылып берилген? (30 балл)

Апасы тээ алыста, жолдун ортосунда далдайып туруп калыптыр. Уулунун кайра токтогонун көрүп, бир аз кооптонуп, ишеничсиз түрдө алга баса баштады. Ал уулунун кайрадан качышын күтүп, андан көзүн албай келе жатты...

Балага бул таасир этти. Анын жүрөгү бурап ооруп, тамагы буула түштү. Өзү да сезбей селбип кадам шилтеп апасын утурлады. Барган сайын ал жакындай берди. Апасы жакындап, анын топурак болгон коюу каштарынын астындагы туптунук кара көздөрүн даана көргөндө:

– Апа! – деп кыйкырып жиберип, өзүн алга таштады. Апасы да бар күчүн жыйнап, эки колун алга сунуп чуркап жөнөдү. Алар көз ачып-жумганча кошулушту. Анан үстүндөгү асман сыяктуу кең буудайлуу талаанын ортосунда, чөп баскан эски жолдо эне-бала бири-бирин бекем кучакташып, бири-биринин жагымдуу ысыгын сезишип, тааныш жыттарын жытташып, көпкө унчугушпай турушту. Экөө тең көздөрүн жашырып, бири-биринин денесине ысык жаштарын куюлтушуп, секин-секин ыйлап жаткандыктарын жакшы билип турушту.

– Эми... – деди бир кезде энеси, дале баласынын башын өз көкүрөгүнөн бошотпой, – ушинтип чечипсиң, мейли... Бирок, Сардал, атаңа баргандан кийин ага мен жөнүндө айтпай эле койчу?

– Жок, – деди уулу энесинин кучагынан бошонуп. – Айтам. Бардыгын айтам. Сенин жер кепеге окшогон үйүңдү, анын ушунчалык жардылыгын, өзүңдүн ыраңыңдын азгандыгын, кийген кийминдин жупунулугун, кылган түйшүгүңдүн оордугун, нан жок болуп калган учурларда кирин жууп берип студенттерден акча алганыңды, өзүңдүн ушунчалык жалгыздыгыңды, ооруканада бирге иштешкен кир жуучу аялдардан башка сени шаарда эч ким тааныбастыгың, ушундай абалыңа карабай, күйөөңдүн алган акчасын бүт ичип келип сени ырайымсыз сабаарын – баардыгын-баардыгын айтамын.

Эне көзүнө толуп чыккан жашын сыгып, токтоолук менен:

– Сен минтип мага жардам кылбайсың да, Сардал? – деди.

– Ошондой болсо да...

– Кубатым, сен али көп нерсени түшүнбөйсүң. Эгер билсең, чоң кишилер да жаңылышат. Баарынан жаманы: алардын ар бир катасы өтө кымбат баалар менен төлөнөт...

– Ох, апа! – деди бала, башын кайрадан апасынын көкүрөгүнө катып. – Биз бир кезде кандай бактылуу элек... Өз атам үчөөбүз... Өзүбүздүн үйүбүз, уюбуз, коргонубуз, багыбыз бар эле... А билесиңби, апа, эки түп алмабыз күзүндө дагы бир жолу гүлдөөчү эле? Билесизби ошону, апа?

– Угу, – деди апасы болор-болбос жылмайып. – Бирок дайыма алардын мөмөлөрү бышууга үлгүрбөй калуучу. Бат эле суук күз келип, анын артынан кыш түшүп...

Анын көзүнө жаш толуп чыгып, анысын балага байкатпаш үчүн башын түптүз көтөрүп алыска, алыска карады. Көздөрүндөгү мөлтүрөгөн сууларга күндүн нурлары, апшак булуттар, бозомук тарткан асман чагылыша түштү.

Бала адегенде энесинен көзүн алалбай, беш-алты кадам кетенчиктеп барып, кийин артына улам-улам кылчактап коюп узай баштады.

Эне болсо, жолдун ортосунда далдая туруп, уулу сапсары буудайдын арасына таптакыр сиңип кеткиче андан көзүн албай карап тура берди...

Бала энесинин башы капкара чекитке окшоп, анын жылып баратканы же токтоп турганы билинбей калганча барып, кийин токтоп, ботинкаларын чечип, аларды бири-бирине байланыштырып, ийинине илди да, анан шымын тизесине чейин түрүп алып, астейдил басып жөнөдү.

Анын көңүлү көтөрүңкү болгондуктан, жол катары эргип-эргип чуркап же аксаң кулак атып ойноп, эс алган жеринде чегирткелерди тиштештирип, буудайдын ичинен көпөлөк же саратан кубалап, жолдон адаша калып жүрүп отурду. Күн отуруп бараткан кезде буудайлуу талаа бүтүп, ал өзүнө тааныш, бийик, коюу камыштар өскөн сазга чыга келди. Ушул жерде буудайдын ичиндеги жол да башка жакка кайрылып, бала камыштардын арасындагы жалгыз аяк жолго кирди. Камыштардын ичинде жаңыдан караңгылык түшө баштап, андагы жапайы өрдөктөр жатар конок издешип, ары-бери учуп жүрүшүптүр. Бала үч-төрт мүнөттөн кийин саздан чыгып, колхозчулардын тамарка жерлерине туш келди. Ал тамарка эгиндерди, кийин кыштактын бактарын, үйлөрүн аралап барып, акырында өздөрүнүн коргонуна келип жетти.

Дарбаза негедир ичинен жабылуу экен. Бала тешиктен карап алмалардын түбүндөгү сөрүдө олтурган кемпирди, очокко от жагып жүргөн жаш аялды, велосипедге жел толтуруп жаткан өзү теңдүү баланы көрдү. Өмүрүндө көрбөгөн бул чоочун кишилер аны аябай таң калтырды. Ал бир топко не кыларын билбей, нес болуп туруп, кийин шымынын багалектерин түшүрүп, ботинкаларын колуна алды да, өзүнүн кичинекей муштумдары менен дарбазаны акырын койгулады. Ошол замат коргондун ичинен кемпирдин шырп-шурп үнү угулуп, көп өтпөй дарбазанын оор чынжырлары шалдырай түшүп, анын алдына ыраң-оройлуу жаш аял келди...

М.Гапаров «Эки ирет гүлдөөчү алмалар»

Эне жана коломто

Мейли кышта, бурганактын шаңында,
Мейли күздө, мейли жаздын таңында,
Коломтону элестетсем, энекем,
Күйпөлөктөп олтургансыйт жанында.

Куурай терип, тезек терип жакканы,
Камданчуубуз казанга нан жапканы.
Эмнегедир от биздики дечүмүн –
Апамдардын өздөрү ойлоп тапканы.

Казан шуулдап, түбү көөлү карарган,
От күчөөчү коломтодо таралган.
Эмнегедир от бир буюм сезилчү,
Апакемдин колдорунан жаралган.

Эстен кетпейт өткөндөрдүн элеси,
Малчылардын күнгө күйгөн денеси...
А мен отту бир туугандай сезчүмүн,
Апам болчу анын дагы энеси.

Тиштеринде карсылдап тоо ышкыны,
Атам мага мингизчү көк быштыны.
Тентек кылсам дүңкүлдөтчү жонумду,
Апакемдин нандай жумшак муштуму.

